

Teresa Łuczka

"Credit rating" a dostęp małych i średnich przedsiębiorstw do kredytu bankowego : wybrane problemy

Ekonomiczne Problemy Usług nr 51, 451-460

2010

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

TERESA ŁUCZKA

Politechnika Poznańska

**CREDIT RATING A DOSTĘP MAŁYCH I ŚREDNICH
PRZEDSIĘBIORSTW DO KREDYTU BANKOWEGO
WYBRANE PROBLEMY**

Uwagi wstępne

Funkcjonowanie przedsiębiorstwa jest uzależnione w znacznym stopniu od określonych zasobów kapitałowych. Sprawna koordynacja zapotrzebowania kapitałowego i zasobów kapitałowych jest warunkiem zachowania płynności finansowej, równowagi finansowej i w konsekwencji wyznacza pozycję przedsiębiorstwa na rynku oraz granice jego ekspansji gospodarczej. MSP charakteryzują się niedostatkiem kapitału, co powoduje konieczność równoważenia go tak na rynku bankowym jak i pozabankowym. Kredyt bankowy jest istotnym źródła finansowania obcego małych i średnich przedsiębiorstw z wielu powodów: po pierwsze, jest najtańszym źródłem tego kapitału – leasing (najczęściej), factoring i kredyt handlowy są droższe od kredytu bankowego. Po drugie, MSP charakteryzują się niską elastycznością cenową popytu na kredyt bankowy¹. Po trzecie, finansowanie z kredytu bankowego umożliwia MSP korzystanie z efektów dźwigni finansowej.

Dostęp MSP do kredytu bankowego jest jednak utrudniony – J.K. Galbraith w związku z tym wprowadził pojęcie dyskryminacji kredytowej MSP². W konsekwencji w strukturze kapitału obcego przedsiębiorstw tej wielkości dominują źródła finansowania pozabankowego, akceptujące niższą wiarygodność kredytową klientów niespełniających kryteriów stawianych przez banki. G.H. Moore zwracał uwagę, że obniżanie przez kredytodawcę wymagań kredytowych pro-

¹ T. Łuczka, *Kapitał obcy w małym i średnim przedsiębiorstwie. Wybrane aspekty mikro i makroekonomiczne*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Szczecin 2001.

² *Ibidem*.

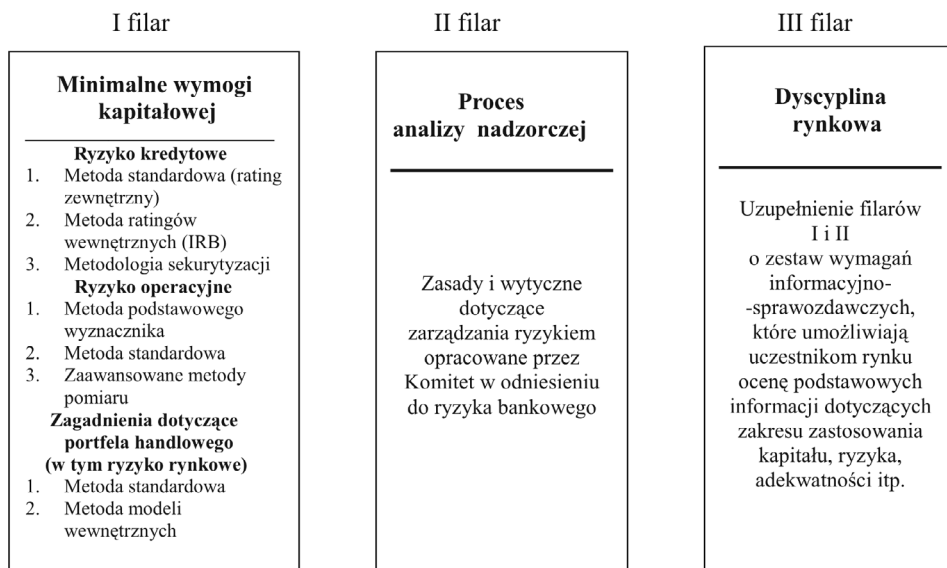
wadzić może do zwiększenia ryzyka kredytowania przedsiębiorstwa, co może przyczynić się do obniżenia jakości udzielonego kredytu, a w skrajnym wypadku skutkować utratą udzielonego kredytu³.

Istota *credit rating* i Nowej Umowy Kapitalowej

Rating, najogólniej biorąc, polega na oszacowaniu wiarygodności kredytowej kredytobiorcy według określonej skali. Ryzyko kredytowe jest szacowane poprzez określenie możliwości i prawdopodobieństwa upadku i oraz przewidywanej w przyszłości wartości kapitału kredytobiorcy⁴. Poprzez rating określona zostaje premia od ryzyka powiązana z wiarygodnością kredytową i maksymalna wielkość kredytu. Tym zabiegom służy system ratingowy pozwalający odpowiednio wcześniej rozpoznać ryzyko zagrożenia i niespłacenia kredytu. Główne ramy badania wiarygodności kredytowej i zarządzania ryzykiem kredytowym określają postanowienia Nowej Umowy Kredytowej, tzw. Basel II. Badanie to obejmuje analizę wyników ekonomiczno-finansowych przedsiębiorstwa, zwłaszcza danych bilansowych uzupełnione o analizę jakościowych aspektów działalności kredytobiorcy, takich jak rodzaj działalności gospodarczej, pozycja firmy na rynku i możliwości jej ekspansji gospodarczej (por rys.1). Takie podejście – tzw. trzy filary – zakłada zróżnicowanie warunków szacowania ryzyka i możliwości uzyskania kredytu. Instytucje finansowe oprócz obowiązku prowadzenia ratingu według ściśle określonych procedur, zobowiązane są do przeprowadzania ocen przebiegu wiarygodności kredytowej w kontekście rynku i następstw jego zmian.

³ H.G. Moore, *Application of Business Cycle Research, Report on Selected Bureau Projects*, Part 2, National Bureau Of Economic Research. 1963, No. 43, May.

⁴ J. Andreas, *Gründungsfinanzierung*, w: *Finanzierung im Unternehmenslebenszyklus*, red. W. Portisch, s. 103.



Rys. 1. Struktura Nowej Umowy Kapitałowej (Basel II)

Źródło: opracowanie własne na podstawie M. Stefański, *Nowe regulacje dotyczące wymagań kapitałowych wobec banków*, Materiały i Studia NBP z. 212, Warszawa 2006.

Określenie ryzyka kredytowego może być dokonywane za pomocą wielu metod. I tak, ryzyko kredytowe w metodzie standardowej jest wynikiem powiązania kryterium rodzaju kredytobiorcy i rodzaju należności: poszczególnym kredytobiorcom nadawana jest waga ryzyka na podstawie ratingu zewnętrznego (por. tab 1). Jak widać, przy braku ratingu zewnętrznego waga ryzyka wynosi 100%.

Tabela 1. Wagi ryzyka należności bankowych (%)

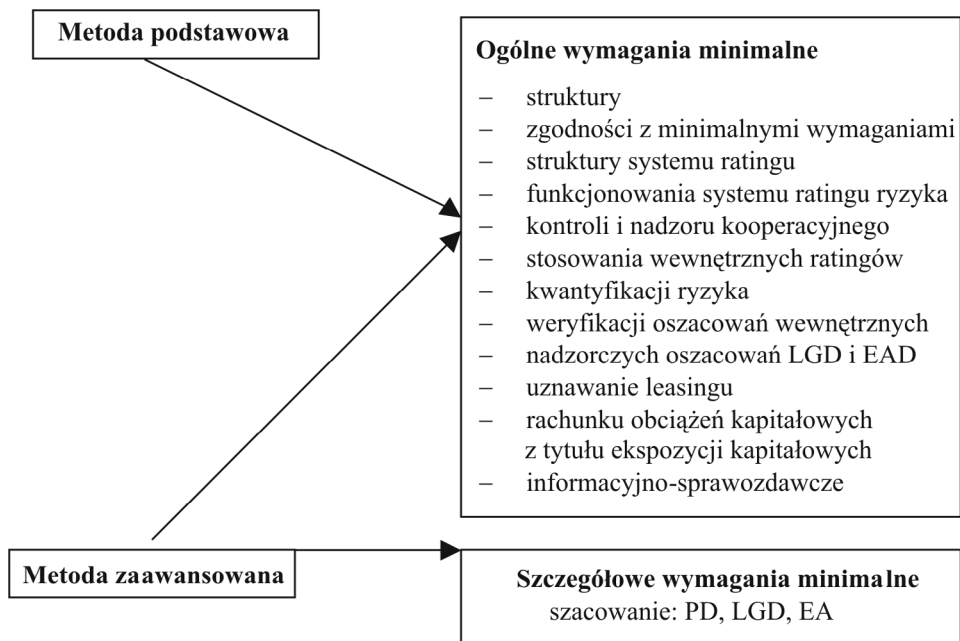
Kategorie należności	Od AAA do AA-	Od A+ do A-	Od BBB+ do BBB-	Od BB+ do B-	Poniżej B-	Brak ratingu
Władz państwowych i banków centralnych	0	20	50	100	150	100
Bankowe						
opcja 1	20	50	100	100	150	100
opcja 2	20	50	50	100	150	50
opcja 2 należności krótkoterminowe (1)	20	20	20	50	150	20
Korporacyjne	20	50	(2)	(2)	(2)	100
Regulacyjny portfel detaliczny	75					
Zabezpieczone na nieruchomościach mieszkalnych	35					
Zabezpieczone na nieruchomościach komercyjnych	100					
Inne						

(1) z terminem rozliczenia równym lub krótszym niż 3 miesiące,

(2) te kategorie zastąpiono dwoma od BBB+ do BB-: waga 100%, poniżej BB-waga 150%

Źródło: M Stefański, *op.cit.*

Metoda IRB (*internal ratings based*) – kolejna metoda szacowana ryzyka kredytowania – jest powiązaniem miary nieoczekiwanej straty, – UL (*unexpected loss*), i oczekiwanej straty (*expected loss*). Wymogi związane ze stosowaniem metody IRB przedstawiono na rysunku 2.



Rys. 2. Wymogi w zakresie zastosowania metody IRB

Źródło: M. Stefański, Nowe regulacje...

Należy zwrócić uwagę, że gdy okoliczności uniemożliwiają bankowi wypełnienie wszystkich wymagań minimalnych, jest on zobowiązany do opracowania planu w tym zakresie i uzyskania zatwierdzenia przez władze nadzorcze banku⁵.

Skutki Nowej Umowy Kapitałowej dla dostępu małych i średnich przedsiębiorstw do kredytu bankowego

Wprowadzenie zasad Nowej Umowy Kapitałowej (Basel II) spowodowało wiele dyskusji i obaw zarówno wśród wielu stowarzyszeń właścicieli małych i średnich przedsiębiorstw, jak i rządów poszczególnych krajów. Aby zmniejsz-

⁵ Nowa Umowa Kapitałowa wprowadziła również możliwość stosowania przez banki wewnętrznych narzędzi oceny ryzyka kredytowego, takich jak: – prawdopodobieństwo niewykonania zobowiązania: PD (*probability of default*), – stratę z tytułu niewykonania zobowiązania: LGD (*loss given default*), – ekspozycję niewykonania zobowiązania: EAD (*exposure of default*), – termin rozliczenia: M (*maturity*).

szyć te obawy, Komisja Europejska opublikowała w raporcie⁶ wyniki badań, zgodnie z którymi zaledwie 13% MSP w Unii Europejskiej postrzega trudności w dostępie do źródeł finansowania jako główną barierę funkcjonowania. Szacowano równocześnie, że około 80% z nich miało otwartą przynajmniej jedną linię kredytową.

Śledząc ewolucję podejścia Komitetu Bazylejskiego, należy stwierdzić, że początkowo małe i średnie przedsiębiorstwa były przedmiotem jego szczególnej uwagi. Na przykład trzykrotnie zmieniano formułę kalkulacji wagi ryzyka, starając się o jak najlepsze dopasowanie jej do specyfiki małych i średnich przedsiębiorstw. W ostatniej wersji z czerwca 2004 roku banki zostały zobowiązane do traktowania klientów z przedsiębiorstw tej wielkości zarówno jako kredytobiorców kredytu detalicznego jak i kredytu korporacyjnego, przyjmując za kryterium wartość ich sprzedaży: jeśli jest ona mniejsza niż 1mln €, należy je zaliczać do grupy klientów ubiegających się o kredyt detaliczny, pozostałych do grupy klientów korporacyjnych. Sformułowano jednak dodatkowe wymagania jakościowe, na przykład że zarządzanie kredytem musi być takie, jak w przypadku kredytu detalicznego. Parlament Europejski zażądał w tych warunkach od Komisji Europejskiej sporządzenia raportu o skutkach Nowej Umowy Kapitałowej dla poszczególnych sektorów, ze szczególnym uwzględnieniem MSP. W raporcie sporządzonym w 2004 roku stwierdzano, iż biorąc pod uwagę wyniki wielu studiów i badań przeprowadzonych przez liczne ośrodki europejskie nad możliwością wpływu Basel II na wzrost wymagań kapitałowych, nie należy dopatrywać się możliwości wzrostu kosztów finansowania MSP w związku ze wzrostem wymagań wewnętrznego ratingu w bankach. Wskazywano, że spodziewane jest zmniejszenie wymagań kapitałowych związanych z ryzykiem w stosunku do MSP, zwłaszcza w bankach, które stosują podejście IRB. Jednakże – jak podkreślano we wnioskach końcowych – nie eliminowano obaw małych i średnich przedsiębiorców co do ich przyszłości w świetle uregulowań Nowej Umowy Kapitałowej.

Wpływ Nowej Umowy Kapitałowej na dostęp małych i średnich przedsiębiorstw do kredytu bankowego w USA, Hiszpanii i Australii był przedmiotem badań E.I. Altmana i G. Sabato⁷. Badania prowadzono w każdym kraju, oddzielnie dla kredytów korporacyjnych i kredytów detalicznych, przyjmując wielkości

⁶ *2003 observatory of European SMEs*, European Commission, Enterprise Publications, 2003.

⁷ E.I. Altman, G. Sabato, *Effects of the New Basel Capital Accord on Bank Capital Requirements for SMEs*, "Journal of Financial Services Research", 2005, Vol. 28.

sprzedaży jako wielkość przedsiębiorstwa. Dla każdego z klientów określano podejście IRB, oszacowanie ryzyka niewypłacalności (PD) i (LGD). Stwierdzono jednoznacznie, że daje się zaobserwować znaczne obniżenie wymagań kapitałowych przez banki w odniesieniu do małych i średnich przedsiębiorstw traktowanych jako klienci kredytów detalicznych. Natomiast dla MSP rozpoznawanych jako klienci ubiegający się o kredyt korporacyjny wymagania kapitałowe były nieznacznie wyższe niż obowiązujące w ramach ustaleń Nowej Umowy Kapitałowej Basel I. Jak wykazały dalsze wyniki badań, banki były zobowiązane do klasyfikowania co najmniej 20% portfela kredytów dla MSP jako kredyty detaliczne, aby zachować wymagania kapitałowe na poziomie 8%. Okazało się ponadto, iż odsetek MSP klasyfikowanych jako klienci tych kredytów wzrastał do co najmniej 40% w sytuacji, jeśli banki chciały wprowadzić niższe wymagania kapitałowe przez zamianę podejścia standardowego na Advanced IRB. „Od momentu, kiedy jeden z głównych celów Nowej Umowy Kapitałowej był w stanie polepszyć wydajność systemu zarządzania ryzykiem bankowym, uważamy, że podobne podejście będzie dodatkowo motywować banki, aby uznawać i zarządzać swoimi klientami z MSP jako klientów kredytów detalicznych”⁸.

Wyniki badań przeprowadzonych w Australii wśród 11 610 małych i średnich przedsiębiorstw o obrocie od 1 mln € do 50 mln €, dowiodły z kolei, że wprowadzenie przepisów Basel II spowodowało znaczącą obniżkę wymagań kapitałowych (do 5,40% i 6,36%) w porównaniu z obowiązującymi 8%. Zwraca się przy tym uwagę, że wielkość spodziewanych strat (PDxLGD) nie była odejmowana od wielkości wymagań kapitałowych, jak tego wymagają przepisy Nowej Umowy Kapitałowej,

W Hiszpanii z kolei stosowano zagregowane średnie wartości prawdopodobieństwa strat, tak jak tego wymagają przepisy i, podobnie jak w Australii, spodziewana wielkość strat nie pomniejszała wymagań kapitałowych. Wstępne obliczenia wskazują na występowanie zależności, zgodnie z którą, im mniejsze przedsiębiorstwo (mierzone wielkością sprzedaży), tym większe jest prawdopodobieństwo strat. Problem ten wielokrotnie był przedmiotem badań⁹. W związku z tym Komitet Bazylejski podkreśla jedynie występowania dodatniej korelacji między wartością aktywów przedsiębiorstwa a jego wielkością. Zależność ta ma wyjaśniać stosowanie tzw. *correlation discount* dla MSP o wielkości sprzedaży mniejszej niż 50 mln €. E.I Altman i G. Sabato stwierdzają w związku z tym, że

⁸ *Ibidem*.

⁹ Zob. T. Łuczka, *op.cit.*

„to przypuszczenie prawdopodobnie pozostaje w związku z możliwością klasyfikowania przez banki kredytów małych średnich przedsiębiorstw jako kredytów detalicznych”¹⁰.

Dalsze wyniki badań wskazują, iż hiszpańskie banki kalkulowały wymagania kapitałowe stosując podejście IRB dla dużych firm w wysokości 6,50%, natomiast dla małych i średnich zaliczanych do grupy kredytów korporacyjnych 8,94%, a dla zaliczanych do grupy kredytów detalicznych 6,26%. Zatem wymagania w stosunku do tych ostatnich kredytobiorców były znacząco niższe, aczkolwiek wobec małych i średnich przedsiębiorstw zaklasyfikowanych jako kredyty korporacyjne w porównaniu z kryteriami w podejściu standardowym, jak i w stosunku do dużych firm, wymagania były najwyższe.

W USA z kolei podejście do zasad Basel II ocenia się jako nieco bardziej kompleksowe niż w Unii Europejskiej. W roku 2003 wprowadzono trójszczeblowy system, w którym tylko duże, międzynarodowe banki (tzw. *core banks*), których liczbę na rynku amerykańskim szacuje się na od 10 do 20, zostały zobowiązane do stosowania podejścia A-IRB. Banki zaliczane do grupy Accord, obejmującej wybrane spośród grupy Accord 1988 banki oraz posiadające aktywne międzynarodowo grupy bankowe, mogą stosować podejście A-IRD, natomiast większość banków amerykańskich stosuje dalej rozporządzenia Basel I. Dalsze wyniki badań wskazują, że 17 spośród 22 badanych instytucji bankowych oceniło, że stosując podejście A-IRD (w tym czasie wliczano spodziewane straty jako część wymagań kapitałowych), zmniejszyło wymagania kapitałowe związane z ryzykiem kredytowym średnio o 33%. Oznaczałoby to, że wysoki spadek mógł być spowodowany spodziewaną zmianą formuły na Basel II.

E.I. Altman i G. Sabato¹¹ w wyniku prowadzonych rozważań sformułowali wniosek, że dostęp do finansowania bankowego wydaje się łatwiejszy i prawdopodobnie tańszy z momentem, gdy duże banki uznają kredyty dla małych i średnich przedsiębiorstw za bardziej zyskowne. Poprzez zastosowanie bardziej zaawansowanych technik zarządzania ryzykiem kredytowym możliwa stanie się inna alokacja kapitału. Twierdzą również, że wzrost kosztów finansowania MSP pod wpływem rozwiązań Basel II jest prawdopodobny, ale wprowadzenie zaawansowanych technik wyceny ryzyka powinno skutkować wzrostem cen tylko w przedsiębiorstwach słabszych ekonomicznie i tylko w początkowym okresie ponoszenia tych kosztów.

¹⁰ E.I. Altman, G. Sabati, *op.cit.*

¹¹ *Ibidem.*

W warunkach Nowej Umowy Kapitałowej ilościowe metody ratingu, takie jak IRB mogą skutkować przypisywaniem większej wagi do wskaźników finansowych niż do jakościowych, takich jak przedsiębiorczość, kreacja nowych produktów czy spójny i skuteczny biznesplan. Dodatkowo firmy *start-up* mogą doświadczać trudności w dostępie do kredytu bankowego z uwagi na często występujący brak historii ratingowej „Taka sytuacja prowadzi do wzrostu kosztów kredytów dla małych i średnich przedsiębiorstw i może ograniczać dostęp do źródeł finansowania. Biorąc pod uwagę rolę małych i średnich przedsiębiorstw w gospodarce Unii Europejskiej może to mieć negatywny wpływ na wzrost ekonomiczny, zatrudnienie i innowacje”¹².

W Nowej Umowie Kapitałowej występują odniesienia do procykliczności. W okresie restrykcyjnej polityki banku centralnego – Europejskiego Banku Centralnego – dostęp do kredytu bankowego pogarsza się, co prowadzi do wdrażania specjalnego monitoringu, zwłaszcza dla małych i średnich przedsiębiorstw¹³. Wyniki badań przeprowadzonych w Hiszpanii potwierdzają dodatkowo, że małe przedsiębiorstwa tracą więcej na nowych wymaganiach kapitałowych niż większe. Nowe regulacje podnoszą koszty małych i średnich przedsiębiorstw zgodnie z oceną ryzyka przez banki¹⁴.

Z kolei z badań nad alokacją kredytu w warunkach Nowej Umowy Kapitałowej wynika, że banki powinny przesuwac kredyt od klientów o wysokim ryzyku inwestowania do klientów o niskim ryzyku oraz modelować swoją stopę oprocentowania tak, by była bardziej wrażliwa na ryzyko niewypłacalności. Wyniki badań przeprowadzonych we Włoszech¹⁵ – w kraju, którego rynek kredytowy jest szczególnie dobrym obiektem badań ze względu na silne zróżnicowanie ryzyka kredytowania – wskazują, że stopy procentowe są bardziej wrażliwe na prawdopodobieństwo niewypłacalności. Oznacza to, że kredytobiorcy o wyższym ryzyku zwykli uzyskiwać wyższe koszty kredytu. W ten sposób przedsiębiorstwa z południowych Włoch dotknięte są w większym stopniu warunkami wynikającymi z uregulowań Basel II. Wyniki badań potwierdzają tzw. efekt

¹² European Central Bank Occasional Paper No. 42, December 2005.

¹³ T. Łuczka, *Filozofia ratingu a wielkość przedsiębiorstwa*, w: *Uwarunkowania rynkowe rozwoju mikro i małych przedsiębiorstw*, red. A. Bielawska, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego nr 540, Szczecin 2009.

¹⁴ I. Drumond, J. Jorge, *Basel II Capital Requirements, Firms' Heterogeneity and the Business Cycle*, Cempre and Faculdade de Economie, Univ. De Porto, May 2008.

¹⁵ M. Falcone, B. Silipo, F. Trivieri, *Basel II and Banking Behavior in Local Markets*, papers.ssrn.com, January 20, 2009.

terytorialny, zgodnie z którym występuje związek między stopą procentową a prawdopodobieństwem niewypłacalności. W regionach południowych Włoch wzrost stopy procentowej zmniejsza dostęp do kredytu, w przeciwieństwie do środkowych i północnych regionów. Oznaczać to może, że MSP mogą podlegać dodatkowym ograniczeniom w dostępie do kredytu bankowego w związku z poziomem rozwoju gospodarczego regionu, w którym są zlokalizowane.

Zakończenie

Jedną z barier rozwoju małych i średnich przedsiębiorstw jest bariera kapitałowa. Niedostatek kapitału, w pierwszej kolejności kapitału własnego, powoduje konieczność poszukiwania kapitału obcego na rynku bankowym, a w razie odmowy kredytu bankowego, na rynku pozabankowym. Dostęp do kredytu bankowego – w zasadzie najtańszego źródła finansowania MSP – jest utrudniony, na co zwracał już uwagę J.K. Galbraith, określając go zjawiskiem dyskryminacji kredytowej. Z kolei z punktu widzenia banku, MSP są klientami o wyższym ryzyku kredytowania, wynikającym z (1) niewielkiego udziału w rynku zbytu, a więc braku wpływu przedsiębiorstw tej wielkości na podstawowe parametry rynku, takie jak cena i popyt, (2) dużej wrażliwości na cykliczne wahania gospodarki, (3) poręczeń kredytu niskiej jakości. Stąd podejście banków do problem wiarygodności kredytowej klientów, w tym MSP, jest sprawą kluczową w dostępie do kredytu bankowego. Nowa Umowa Kapitałowa, wprowadzając nowe procedury ratingowe, stworzyła małym i średnim przedsiębiorstwom nową sytuację na rynku kredytu bankowego, która powinna być przedmiotem zainteresowania polityki państw na rzecz MSP.

CREDIT RATING AND SMES' ACCESS TO BANK CREDIT. CHOSEN ASPECTS

Summary

The New Basel Capital Accord introducing new rating procedures has created for SMEs new conditions of bank credit access. In the paper some of the results of Basel I and Basel II are presented.

Translated by Teresa Luczka